

אבל ראוי היה לכל מאמין לשוב לאמונתו בשמעו דרישה לכפירה מוחלטת שיאמרו תירש הבת עם הבן, אשר כבר לחמו בזה החכמים עם הצדוקים, ולתמהוננו נאטמו הלבבות ותחת תקיפות הדעת ואמץ הרוח לעמוד כצור ניצב, באמונת אומן כי המשפט לאלקים הוא, וכן קבלנו מפי הגבורה רבון כל המעשים אדון כל הארץ. ימצאו אלו שדעתם שפלה ויבקשו תחבולות להשתחוות להכפירה ולהשאיר את המשפט בחושן-המשפט, אבל למעשה להתנהג ככל הגוים דברתא כברא תירות, ולתת תהלה לאויבנו כי אמנם אין חק הנחלה שבתורה מתאים לפי עם הנאור — הודאה גמורה לתועבת הכפירה, אוי לאזנים שכך שומעות.

כהנה וכהנה חושבים הנחשלים להחליף ולהמר התורה בחוקים חדשים אשר יתנהגו בעולם המעשה, ואם ידרוש איש מאמין לדון אותו דין תורה, יאמרו לו הב"ד כן הוא הדין, כי כבר באו החכמים ותיקנו... ומי לא שמע מרבתינו כי אנחנו דור יתום ואין אנו ראויים כלל לתקן תקנות, שצריך לזה גדלות בתורה במדה מופלאה, ואנחנו ירדנו פלאים והדיוטים אנחנו, ואיך נעזי פנינו ונקשה ערפנו לומר חכמים אנחנו יש כח בדינו להפקיר ממון ולקבוע תקנות לדורות. כתבתי דעתי. וזו גם דעת הגאון מבריסק שליט"א, ובקשתנו שמרן הדר"ג שליט"א יעמוד עמנו כמו שרגילים בני עמנו לשמוע עד עכשו...!

(ע"ע בשו"ת אחיעזר ח"ד סד. וראה עוד: חקת משפט — הל' ירושה ועובון ג, ט; דיני ממונות — ח"ג שער ה פ"ב).

דף קיב

זכי מנין ליאיר שלא היה לו לשגוב' — לכאורה גם בלא זה קשה מנין ליאיר שהוא משבט יהודה [ששגוב בן חצרון בן פרץ בן יהודה], נחלה בארץ הגלעד שבחלק מנשה? ומנין לפנחס שהיה כהן, גבעה בהר אפרים שמיוסף, והלא קרקעות הכהנים היו רק מנחלות יהודה ושמעון? אמנם זה לבד לא הוקשה לגמרא, שהרי חצרון סבו של יאיר, בא אל בת מכיר שממנשה (בדברי הימים); וכן פנחס, אמו היתה בת לשבט יוסף מצד אביה או אמה [ועדיין לא נאסרו שבטים לבוא זה בזה עד כניסתם לארץ. ע' יד רמ"ה]. ולכן מקשה הגמרא, שמשמע מהפסוק שנחלות אלו היו שלהם ולא מאבותיהם, ומנין להם נחלות כאלו שאינם בחלקם אם לא מאבותיהם (עפ"י ראב"ד. ועיין במה שנדפס בספר 'נפש החיים' אחר שער א', שבו מתורצת קושית התוס'. וע"ע מרומי שדה).

ועוד, ממה שהוא קרוי בתורה יאיר בן מנשה ולא מיוחס אחר שגוב, משמע שגוב נולד ביהודה ונשאר שם ואילו יאיר לבדו הלך לידבק במשפחת מכיר שבמנשה, ונשא לו משם אשה [כחצרון זקנו], ונקראו על שמם (עפ"י בדרך טובים).

[הרש"ש (קיא): הקשה על קושית הגמרא 'מנין לפינחס...!', והלא נתנו לבני אהרן י"ג ערים ומגרשיהן, ופינחס מבאי הארץ היה ונטל נחלה? ואם הקושיא מנין לו נחלה בהר אפרים שאינה מקום נחלת אבותיו, אם כן מהו 'שלא היה לאלעזר', וכי מנין לאלעזר שם? אך יש לומר משום שאלעזר נתחתן עם בני אפרים, מסתמא דר במקומם, והרי שימש בשילה בכהונה גדולה ומן המקדש לא יצא, על כן מסתבר שהיתה לו שם נחלה ומקום לשבת. [ונראה שמלבד היותו נשיא נשיאי הלוי (ככתוב בסדר במדבר), היה הוא הממונה על משמרת בני הקהתי שמקומם בהר אפרים ככתוב ביהושע, כשם שאיתמר אחיו ממונה על בני גרשון ומררי ככתוב בסדר נשא]. 'בדרך טובים'.

‘ממאי, דלמא לעולם אימא לך בעל לא ירית, וקראי בסבת הבן כדשנינן, ויאיר דובין מיזבן ופנחס נמי דובין מיזבן’ — ובא הכתוב להשתבח בכבודם ועשרם של צדיקים, שהצליחם הקב"ה וקנו מעצמם ואכלו פירות מעשיהם בעולם הזה. אבל אם נפלו להם בירושה, לצורך מה משמיענו הכתוב שמתו אמותיהן וירשון, אם לא שבא להשמיענו חידוש דין. ועוד, אם לסיפור דברים בעלמא, היה לו לספר הכל ולומר נשא אשה פלונית ומתה וירש ממנה כך וכך (רמב"ן ורשב"א. ורשב"ם פירש שיכול היה להקשות גם אם מדובר בירושה, שמא סיפור דברים בעלמא הוא, אלא מקשה יותר, שמא אין מדובר כלל בירושה).

‘ונמצא צדיק קבור בקבר שאינו שלו’ — והוא ענין גדול מאד, שיקבר אדם בקבר משפחתו השייך לו, כמו שנפסק בהלכה שמוטר לפנות המת לקבר שלו אם קברוהו במקום אחר. ואע"פ שהדעת נותנת שהמוכר הסכים שהכהן הגדול אלעזר ייקבר באדמתו. ועוד, הלא אילולא הסכים היה אסור לקברו, שהרי הקונה שדה בזמן שהיובל נוהג אסור לשנותה ולא קנה אלא לזריעת פירות — הרי אעפ"י שהלה נתן לו רשות, אין הדבר ראוי.

הגאון ר' משה פינשטיין זצ"ל התיר לפנות מת למקום אחר משום שעברו על התנאי שהתנו בתחילה שישאירו לאשתו קבר לידו, וא"כ הוא מקח טעות, והקבר אינו שלו. ואפילו אם הקהילה כולה תסכים שיהא קבור שם (עפ"י אגרות משה רלו-רמ).

עוד בענין פיגוי מת מקבר שאינו שלו לקבר שלו — ע' מל"מ שמיטה ויובל יא, ח; שו"ת חתם סופר יו"ד שלא; שו"ת מהר"ם שיק יו"ד שנג.

— הקשו המפרשים, הלא גם אם נאמר שפינחס ירש הגבעה מאשתו, תישאר הקושיא, נמצא צדיק קבור בקבר שאינו שלו? ויש לומר שנתן את הנחלה לאביו, שיש זכייה למת (כמבואר ברשב"א. וע' מחנה אפרים זכיה ומתנה לא), ולדברי רבי מאיר (בבכורות נב) מתנה אינה חוזרת ביובל. [ואין להקשות אם כן מה הראיה שהבעל יורש את אשתו, נאמר שפינחס קיבלה במתנה וכרבי מאיר שאינה חוזרת ביובל — יש לומר שאם כן אין צורך להשמיענו סיפור דברים זה. ורק אם קנה מכספו יש לומר שמשמיענו עשרם וכבודם של צדיקים שקנו משל עצמם (כמו שכתבו הראשונים), משא"כ במתנה] (עפ"י דובב מישרים ח"א ד. ע"ע: אור שמח — אבל יד, טו; אג"מ יו"ד ח"א סו"י רלח).

יש מי שכתב להוכיח מכאן שהפקר שדה חוזר ביובל, שאם אינו חוזר, מדוע לא העמידו שפינחס זכה בגבעה מן ההפקר. ואולם יש שחלקו על כך (ע' קהלות יעקב שביעית ב). והקושיא מכאן יש ליישב כנ"ל, שלא בא הכתוב להשמיענו סיפור דברים אלא אם קנו מחמת עשרם.

ובפשטות יש לתרץ שלהיקבר בשל בנו אין זה זלוזל (כן כתב האור-זרוע).

ע"ע: חזו"א חו"מ לקוטים יג, טו; דובב מישרים ח"ג עה; אבי עזרי [חמישאה] — בכורים ד, ו.

‘אמר אביי: סוף סוף הא קא מתעקרא נחלה משבטא דאימא לשבטא דאבא...’ — לפירוש רשב"ם, אביי דן בדין חדש ואינו ממשיך המשא-ומתן הקודם; בת שאביה ממטה אחד ואמה ממטה אחר, האם הקפידה תורה משום הסבת נחלת אמה, שלא תינשא אלא לאחד כמותה, שאביו ממטה אביה ואמו ממטה אמה, או שמא לא הקפידה תורה אלא על נחלת אביה, אבל נחלת האם כבר הוסבה למטה אחר, ועל כן יכולה להינשא לכל אדם ממטה אביה.

ויש גורסים בדברי אביי 'בין למאן דאמר בהסבת הבן בין למ"ד בהסבת הבעל.. 'ומפרשים שאביי מקשה לדברי הכל, מה תקנה יש לנחלה שירשה הבת ממטה אמה. עד שבא רב אשי ופירש שתקנתה לישא איש כמותה, שאביו כאביה ואמו כאמה (ערשב"א ריטב"א ושיטמ"ק).

ויש מפרשים שאביי בא להשיב על קושיית רב פפא; מכך שהכתוב הדגיש שהבת באה משני מטות, יש ללמוד שקפידת התורה משום הסבת בעל, כי אם הבעל אינו יורש וההקפדה היא רק משום הבן, הלא בכך שאתה מצריכה להינשא למשפחת מטה אביה, אינך מתקן אלא נחלה הבאה לה מאביה, אבל נחלת אמה מכל מקום תהא מוסבת לבנה [והוא משתייך למטה האב יותר ממנה, שהרי גם אביו וגם אמו בנים לאותו מטה, כי הולכים אחר אביהם]. ועל כרחק לא בא הכתוב לתקן הסבת הבן, אם משום שאי אפשר לתקן כאמור (ערשב"ם ובעה"מ), אם משום שהבן ירך אמו הוא ונחלה הבאה לו מאמו אינה עקירה, שנחשבת כאילו היא ביד מורישי (ערמב"ן ורשב"א). אלא על הסבת הבעל בלבד הקפיד, וכשתינשא למי שהוא כמותה, שאביו ממטה אביה ואמו ממטה אמה, הרי מתקיים לא תסוב במלואו. [ואף על פי שלעתידי יתכן ותוסב הנחלה לגמרי למטה האחר, כגון שימות הבעל בלא בנים וירשו אביו או אחיו או אחי אביו — יש לומר שלא הקפידה תורה אלא בהסבה מיידית, ולא על שלב שני].

ורב פפא השיבו 'ודלמא שאני התם שכבר הוסבה' — כלומר לא הקפידה תורה אלא שלא לגרום הסבה מכאן ואילך, אבל זו הבאה משני מטות, כבר הוסבה הנחלה משבט האם על ידי זאת הבת היורשת את אמה ומתיחסת על שבט אביה. ושוב יש לומר שהבעל אינו יורש וכל קפידת התורה אינה אלא משום הבן, ומה שאפשר לתקן שלא תוסב מכאן ואילך נתקן.

ואמר לו אביי 'שכבר הוסבה לא אמרינן' — כלומר משמעות הפסוקים היא שנעשה לה תקנה כדי שלא תיעקר לא משבט אביה ולא משבט אמה. ומזה שמענו שלא הקפידה תורה על הסבת בן אלא על הסבת בעל כאמור. בדרך דומה: אין לומר שהקפידה היא על הסבת בן כי כיון שלא אפשר לתקן הסבת בן לגמרי, כאמור, לא עשתה תורה תקנה לחצאין — אלא ודאי אין הקפדה על הסבת בן רק על הסבת בעל, ובזה יש לנו תקנה שלימה, להינשא לאדם כמותה.

[ואם תאמר, עדיין יש להשיב ולומר שגם אם מדובר בהסבת הבן, לא תהיה כאן הסבה אם תינשא לאדם שבא משני מטות כמותה, שהרי גם בנה שיוולד לה, יש בו שני חלקים ממטה האמהות, כי גם אם אביו וגם אם אמו ממטה זה, וא"כ עדיין י"ל שבעיית ההסבה היא בבן בלבד ואילו הבעל אינו יורש.

ויש לדחות, זיל לאידך גיסא; לדבריך שהקפידה התורה בהסבת הבן אם כן מבואר שאינו ממשיך את אמו ואינו כמורישי, כיון שנשתנה יחוסו, וא"כ לא תועיל עצה זו שתנשא לאיש כמוה, שהרי מצב הבן שונה מאמו, כי בין אביו ובין אמו שייכים למטה אחד, שהרי שניהם מתיחסים אחר אביהם.

ועוד יש לטעון שעצה זו להינשא לאדם כמוה — קלושה, כי שמא תמות הבת לפני אמה, ונמצאת נחלת האם מוסבת רק בגלל הנישואין הללו, ובלעדיהן היה חלק האם עובר לאחיה והיה נשאר לגמרי אצל מטה האם. ובשלמא אם הבעיה משום הסבת הבעל, עצה זו מספקת דיה, שהרי הבעל לא יקבל, שאינו נוטל בראוי, אבל אם הבעיה מצד הסבת הבן שהוא נוטל בראוי, לא תעזור העצה. ועל כרחק לומר שהסבת בן איננה הסבה משום שהוא כמורישי. עפ"י מפרשים].

דף קיג

'סימן אמר' — עב"ה. ויש לפרש 'אמ"ר' הוא סימן לתבות הנדרשות; איש, מטות, אחר. ונראה שצ"ל 'אימר' [ידבקן]. (ע"ע הגהות ריעב"ק, אמת ליעקב).

הרמב"ם (נחלות א, ח) נקט להלכה (וכ"ד המאירי) שירושת הבעל מדברי סופרים, [ואעפ"כ אין מחזיר ביובל, כדין ירושה דאורייתא (ודלא כסוגית הגמרא בכתובות שם. וע' חזו"א אה"ע עה, ד). ויש פוסקים שמחזיר ביובל (ע' בהגהות אשר"י שם)]. ואילו הראב"ד (נחלות שם) והרשב"א (בחדושיו כאן ולעיל מט: ובכתובות פג. ובתשובה — ח"ב רכא. וכן משמע מפשטות לשון הרא"ש להלן פ"ט אות טז. וב'פולא חריפתא' כתב לדחות) חולקים וסוברים (עפ"י סוגיתנו ועוד) ירושת הבעל דאורייתא. וכן נראית דעת הרמ"ה. ע"ע בשו"ת דובב מישרים ח"א ד.

דפים קיא — קיב

קעו. א. אזהרת הסבת נחלה משבט לשבט בדור באי הארץ — כיצד?

ב. אשה מדור באי הארץ שאביה משבט אחד ואמה משבט אחר — למי היתה נישאת?

ג. מנין ליאיר ולפינחס קרקעות שלא היו לאביהם?

א. כל בת יורשת נחלה (שאינן לה אחים או בני אחים. ערשב"ם) מדור באי הארץ, הוזהרה באזהרה כפולה — בעשה ובשני לאוין. ואולם נראה שאין לוקה פעמים לפי המסקנא שאחד בהסבת בן ואחד בהסבת בעל, ואין כאן לאוין יתירים) שלא להינשא למי שאינו ממטה אביה, כדי שלא תיטוב נחלה של מטה זה למטה אחר על ידי ירושת בעלה או ירושת בנה. [ישנן דעות שלא הקפידה תורה אלא על הסבת בעל, אבל בנה הריהו כממשיכה ואין כאן עקירה. וישנן דעות (וגרסאות) שהקפידה רק משום הבן (אבל הבעל אינו יורש מדין תורה)].

א. יש לדייק מדברי הרשב"ם (וכן מאו"ז) שגם בת שאביה חי הוזהרה שלא להינשא לאיש ממטה אחר, כל שאין לה אחים (ע' קובץ ענינים). ואילו ברמב"ן (סוף מסעי) משמע שלא הוזהרה אלא בת שכבר ירשה נחלה, כגון בנות צלפחד.

ב. לפי דעת התנאים שהקפידה תורה משום הסבת הבעל, אזי גם אשה שאינה ראויה לילד בכלל האיסור, משא"כ לפי הדעות שאין הבעל יורש ולא הקפידה תורה אלא משום ירושת הבן. מאידך יש נפקותא לאידך גיסא — כאשר הבעל סילק עצמו מראש מלירשנה [אם נאמר שמועיל סילוק].

ונראה שעל הסבת בעל חייבים משעת נישואין. ואף הבעל בכלל הלאו. ואילו על הסבת בן אין עוברים אלא בשעת ביאה. ומדברי תורא"ש יש לשמוע שהאיסור תלוי ועומד עד שיוולד בן, ואם לא תלד — הוברר הדבר שלא עברו (עפ"י קובץ שעורים).

ג. כתב הרמב"ן (סוף מסעי) על פי פשוטו של מקרא, שאף כלפי הנשואות לאיש ממטה אחר באה אזהרה שאם תיפול להן נחלה מאביהן בעתיד, לא יירשוה בנה ובעלה אלא הקרובים ממטה אביה. וכן בת יורשת נחלה שעברה ונישאה לאיש ממטה אחר, לכשתמות לא יירשוה אלא קרובי אביה. [מלשון הרמב"ן יש לדייק שאפילו אותן הנשואות שכבר ירשו נחלה, צוה הכתוב כשימותו תינתן נחלתן לקרובי משפחתן. ואולם לפי המפרשים (עראב"ד ועוד) שלכך היתה ליאיר [שבא מיהודה] נחלה במנשה ולפינחס בהר אפרים, מפני שירשו נחלת אמותיהן שבאו משבט אחר, הרי מוכח בסדר נחלות לא משתנה לאותן הנשואות כבר. וע' גם בחדושי הנצי"ב].

ב. בת יורשת נחלה מאביה ומאמה, והיה אביה ממטה אחד ואמה ממטה אחר — לפירוש רשב"ם נסתפק אביי האם רשאית להינשא לכל אחד ממטה אביה, או רק לאיש כמוה, שאביו ממטה אביה ואמו ממטה

אמה, כי אם הוא שייך למטה אביה לגמרי, נמצאת נחלת אמה מוסבת למטה אחר לגמרי, אבל כך שנישאת לאיש כמוה, תישאר הנחלה במצבה הנוכחי.

לפירוש התוספות ועוד ראשונים, אביי נקט כן כהנחה ודאית ולא כספק, שאין לזו להינשא אלא לאיש שכמותה. ורב פפא חולק.

הרשב"א מצדד שגם לפי דעות התנאים שהקפידה תורה על הסבת הבן, אפשר שאין לה להינשא אלא לאדם שאביו כאביה ואמו כאמה, שבכך נמנעת הסבה גמורה לירושת אמה, כי גם בנה דומה לה, כשם שהיא באה משני המטות, כך בנה, שני הוריו באים משני מטות. אבל אם תינשא למי שהוא לגמרי משבט אביה, מסתלקת הנחלה ונעקרת יותר ממטה אמה. והרמ"ה כתב שטעמו של רב פפא מסתבר, שאין לחוש לנחלת אמה, שכבר הוסבה הנחלה. וכן נקט המאירי. ולפי זה יכולה להינשא לכל אדם ממטה אביה.

ג. מדברי הבריייתא נראה שיאיר או פינחס (או שניהם), נפלה להם נחלה על ידי שירשו את נשותיהם. ובגמרא הקשו שיש לדחות ולומר שירשו את אמן שמתה לאחר אביהם. או שמא קנו בקנין ולא ירשו. ופינחס, יתכן וקיבל הגבעה מחרמי כהנים.

ולהלן (ק"ג.) אמרו בשם רבי (או רבי יהושע בן קרח) שדייק מן הכתוב שנפלה לו הגבעה לפינחס ממורישו אמו שמתה אחריה [ובעלה אינו זוכה בנכסים אלו, שאינו יורש אלא במוחזק אצלה בשעת מותה ולא בראוי לבוא לאחר מכן].

דף קיג

קעז. האם הבעל יורש את אשתו בראוי או רק במוחזק?

מסרו בשם רבי (ורבי יהושע בן קרח): מנין לבעל שאינו נוטל בראוי כבמוחזק — מיאיר ומפינחס; מנין להם נחלה שלא היתה לאביהם — מלמד שנשא אביהם אשה ומתה בחיי מורישיה, ואח"כ מתו מורישיה, וירשו הבנים ולא הבעל.

כתבו ראשונים (להלן קכה): דוקא בכגון זה, אבל שבת ששבחו נכסי האשה, אפילו לא היתה מוחזקת בהם [ואפילו שבת שלא בא מאליו], כגון שמת אביה ולא הספיקה להחזיק בנכסיו עד שמתה ושבחו נכסים — הבעל יורש, שהרי הוא היורש היחיד ונכסיו הם שהושבחו. [ואין זה דומה לדין הבכור שאין לו חלק בכורה בשבת שנאמר בכל אשר ימצא לו].

וכן נחלקו הדעות לענין מלוה, האם נחשב 'ראוי' לענין ירושת הבעל (רב אחא משבחה בשאלתות — פינחס, בה"ג, ר"ח, ר"ף, תוס', ר"ד, רבנו יונה, ריטב"א, ר"ן ועוד) אם לאו (ר"י מגאש, רמב"ם [כד' מ"מ — נחלות א, יא], רא"ה, רמ"ה, ריא"ז). ורוב הפוסקים נקטו להלכה כדעה ראשונה. ואולם מלוה שהלותה האשה לאחר נישואיה מנכסי מלוג — דעת הרא"ש (סי' יא) והרשב"א [דלא כהתוס'], וכן נפסק בשלחן ערוך, שהבעל יורש. (ע' באריכות בראשונים להלן קכה; תוס' בכורות נב. שו"ת הריטב"א קכו; מאירי כאן; אה"ע צ. וע"ע בשו"ת אגרות משה אה"ע ח"א קד; חדושי ר' שלמה הימן ב"ב ג.) עוד בגדר ירושת הבעל לעומת ירושת קרובים, ע' בשו"ת אבני נזר יו"ד שיב, פח ואילך).